

olunamaz. Şâfiî, Ebû Yûsuf ve Hanbelîler'e göre hacrin hükmü başlangıçta hâkimin kararıyla olduğu için sefihten hacrin kalkması yine hâkimin kararıyla olur. Muhammed'e, Hanbelîler'den Ebû'l-Hattâb el-Kelvezânî'ye ve Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre ise sefihten hacrin kalkması rüşdün ortaya çıkmasıyla olur; çünkü hacri sefihlik sebebiyle olduğu için hacrin kalkması da onun zıddıyla yani rüşd ile gerçekleşir.

Hâkimin hacrinin sefihin tasarruflarına etkisi konusunda da fakihler arasında görüş farklılığı vardır.

4. Borç (deyn). Borç, Ebû Hanîfe dışındaki mezhep imamlarına göre hacir sebebi kabul edilir. Borç sebebiyle hacir alacaklıların korunması düşüncesine dayanıldığından hâkimin borçluyu hacir altına alması için alacaklıların talebi şarttır. Bazı âlimler hacir kararının borçluya ulaşmasının da şart olduğunu söylemişlerdir.

Borç sebebiyle hacir genellikle şu durumlarda olur: a) Matlu'l-ganî. Ödeme gücü bulunduğu halde borcun geciktirilmek suretiyle ödenmemesi durumu olup temerrüdün hâkim nezdinde zâhir olması ve alacaklıların borçlunun mallarının satılarak borçlarının ödenmesini talep etmeleri durumunda hâkim bu kişiyi hacreder. b) İflâs. Malı olmakla birlikte ağır borç yükü altında bulunma hali olup alacaklılar, ticaret yoluyla mevcut mallarının zayı olmasından endişe ederek bu kişinin hacredilmesini veya borçlunun "telcie" (muvâzaali akid yapmak) yoluyla malı bazı vârislere aktarmasından korkarak alacaklılar dışındakilere ikrarda bulunmaktan hacredilmesini talep ettiklerinde hâkim bu kimseyi hacir altına alır.

İmam Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Şâfiî'ye göre alacaklıların talepte bulunmaları halinde hâkim müflis borçluyu hacreder ve alacaklılara zarar vermemesi için onu alım satım (semen-i misilden daha aza satması durumunda), tasarruf ve ikrardan meneder. Sefih bizzat kendisi lehine olmak üzere hacredilmişken borçlu alacaklıların gözetilmesi amacıyla hacredilmektedir. Borçlunun satmaya yaklaşmaması durumunda hâkim onun malını satar ve hisseleri oranında alacaklılar arasında bölüştürür. İmam Mâlik, müflisin hacirden önceki bazı tasarruflarını geçersiz saymışsa da çoğunluk müflisin bu tasarruflarının geçerli olduğunda ittifak etmiştir. Borç sebebiyle hacir altına alınmış kişinin ikrarı borcunu ödemesinin ardından kendisini bağlar. Hacir kararından

sonra eline geçen mal hususundaki ikrarı nâfizdir. Kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakası borçlunun malından karşılanır; çünkü onun aslı ihtiyaçları hem alacaklıların hakkından önce geldiği hem de başkaları sebebiyle sabit olmuş bir görev olduğu için hacir bunu iptal edemez. Evlenmesi halinde kadının, mehr-i misli oranınca alacaklılar arasına katılması aynı gerekçeye dayanır. *Mecelle*'de konuyla ilgili maddeler Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüne göre düzenlenmiştir (md. 998-1002).

Ebû Hanîfe'ye göre, hacir borçlunun ehliyetinin hiçe sayılması anlamına geldiği için alacaklıların isteğine dayanarak borçlu hacredilmez ve eğer borçlunun malı varsa hâkim o malda tasarrufta bulunamaz. Çünkü bu tasarruf da bir nevi hacirdir ve karşılıklı rızaya dayanmayan bir tasarruftur. Fakat hâkim alacaklıların hakkını gözeterek borçluyu, malını satıp borcunu ödemeye razı etmek amacıyla hapsedebilir. Telcie ihtimali bir var sayımdır, var sayıma dayanarak bir insanın ehliyetini kaldırmak ve rızası olmaksızın malını satmak câiz değildir. Borçluya gereken şey borcunu ödemesidir; mallarının satımı ise borcun ödenmesinin kesinleşmiş tek yolu değildir. Çünkü borçlunun ödünç alma vb. yollarla da borcunu ödemesi mümkündür. Dolayısıyla hâkimin, borcu ödemek için tek yol olarak borçlunun mallarının satılmasını öngörmesi câiz olmaz. Öte yandan borçlunun hapsedilmesi malını satması için değil, onun bizzat kendisinin seçeceği herhangi bir yolla borcunu ödemesini sağlamak içindir. Ayrıca hâkimin satımı sahih kabul edilecek olursa bu takdirde borçlunun hapsedilmesi -alacaklıların hakkını geciktirmek ve borçluya eziyet çektirmek suretiyle- her ikisine de zarar vereceği için haksızlık olur. Şu halde hâkimin satımı meşrû değildir. Ebû Hanîfe'ye göre müflisin bir malı olduğu bilinmiyorsa ve alacaklılar hapsini talep ediyorsa hâkim onu hapseder. Eğer borçlu malı bulunmadığını belge ile ispat ederse hâkim kendisini serbest bırakır. Hapisten çıktıktan sonra hâkim alacaklıların borçluyu takip etmelerini engelleyemez, alacaklılar da onun tasarruf ve yolculuğuna engel olamazlar. İmâmeyn'e göre ise hâkim borçlunun iflâsına hükmettikten sonra alacaklıların mülâzemetine engel olur.

Mallarının satılması durumunda borçluya ne tür ve ne miktar mal bırakılacağı hususu ayrıca malların satımında takip edilecek sıra tartışmalıdır (bk. İFLÂS).

BİBLİYOGRAFYA :

- Tehânevî, *Keşşâf*, I, 290-291; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hcr" md.; Buhârî, "İstikrâz", 19, "Huşûmât", 2, "Büyü", 48; Ebû Dâvûd, "Büyü", 66; Tirmizî, "Büyü", 28; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, VIII, 278-325; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 432-438; Serahsî, *el-Mebsûl*, XXIV, 156-184; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 169-175; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, III, 633-644; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, III, 280; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 234-246; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1969, IV, 343-357; Nevevî, *Ravzatü'l-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali M. Muavvez), Beyrut 1412/1992, IV, 177-192; Hillî, *el-Muhtâşer-rû'n-nâfi*, Beyrut 1405/1985, s. 140-141; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 94-99; İbn Cüzey, *el-Kavâ-ninü'l-fikhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 211-212; Haddâdî, *Cevhere*, İstanbul 1316, I, 309-320; İbrâhim b. Muhammed İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm* (Trablus, *Mu'inü'l-hükkâm* içinde), Kahire 1393/1973, s. 314-315; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, II, 273-276; Kâdîzâde, *Netâ'icü'l-efkâr*, Kahire 1319, VIII, 185-210; Şevkânî, *Neylül-ıstâr*, V, 206-208; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* [Kahire] içinde), VI, 143; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), VI, 142-153; *Mecelle*, md. 941-1002; M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahşiyye*, Kahire 1377/1957, s. 437-458; Subhî el-Mahmesânî, *el-Mebâdî'ü's-şer'iyye ve'l-kânûniyye fî'l-hacr ve'n-nafakât ve'l-mevâris ve'l-vaşiyye*, Beyrut 1981, s. 56-58; Fahrettin Atar, *İslâm İcrâ ve İflâs Hukuku*, İstanbul 1990, s. 369-392; Abdülkadir Şener, "İslâm Hukukunda Hacir", *ÂİİFD*, XXI (1976), s. 345-356; XXII (1978), s. 331-347; M. Cevâd Mağniyye, "Hacr (Legal Disability). According to Five Schools of Islamic Law" (trc. Mujahid Husayn), *al-Tawhid*, VIII/3, Tahran 1991, s. 109-126; J. Schacht, "Hacr", *EP* (İng.), III, 50; "Hacr", *Mu.F*, XVII, 84-101.

H. YUNUS APAYDIN

HÂCİRİ

(الحاجري)

Ebû'l-Fazl (Ebû Yahyâ)

Hüsâmüddîn İsâ b. Sencer b. Behrâm
el-İrbilî el-Hâcîrî
(ö. 632/1235)

Arap şairi.

582'de (1186) Erbil'de bir Türk asker ailesinin çocuğu olarak doğdu ve orada yetişti. Şiirlerinde Hicaz bölgesinde bulunan Hâcîr beldesini çok zikrettiği için Hâcîrî diye tanındı. İbn Hallikân'ın yakın dostu olup ona şiirlerini okurdu. 626 (1229) yılının sonlarında Erbil'deki Huftizgân Kalesi'ne hapsedilen Hâcîrî, daha sonra Erbil Emîri Muzafferüddîn Kökböri'nin himayesine girdi. Onun yanında çok itibar gördü ve tasavvufî bir hayat sürdü. Muzafferüddîn'in vefatı üzerine (629/1232) Erbil'den ayrıldı, ancak bir müddet sonra geri döndü. Bu sırada Abbâsîler'in hâ-

kimiyetine geçen Erbil'de kısa bir müddet kaldıktan sonra uğradığı silâhlı saldırı sonucunda 2 Şevval 632'de (20 Haziran 1235) öldü ve Bâbülmeydan Kabristanı'na defnedildi.

Hâcîrî, başta gazel olmak üzere dübeyt, kâne ve kân, mevâl (mevâliyâ) gibi halk şiiri türlerinde başarılı bir şairdir. İbn Hallikân, bu türlerde şiir yazan şairlerin birinde başarılı olsalar diğerlerinde başarısız olduklarını, Hâcîrî'nin ise bunların hepsinde başarı sağladığını söylemektedir (*Vefeyât*, III, 502). İnce duyguların ve orijinal mânaların hâkim olduğu şiirleri, Ömer b. Muhammed ed-Dimaşkî (Ömer Muhammed Hoca) tarafından gazeller, kasideler, tahmisler, müteferrikât, hicviyeler, mevâliyâ ve rubâiler olmak üzere yedi kısımda toplanarak divan haline getirilmiştir. Üstün bir mûsikiye sahip lirik şiirlerden oluşması sebebiyle bu divana *Bülbülü'l-garâmî'l-kâşif 'an lisâni'l-insicâm* adı verilmiş ve daha şairin sağlığında elden ele dolaşmaya başlamıştır. Divanda yer alan şiirlerin çoğu kıtalar halinde olup Hicaz ve Necid bölgelerine ait yer ve menzil adları, tasavvufî duygu ve remizlerle (medârik) doludur. İlk defa 1280 (1863) yılında yayımlanan divanın ikinci baskısı Hammâd el-Feyûmî el-Acmâvî'nin tashihleriyle yapılmıştır (Kahire 1305). Divanın son ilmî neşri Şehhâde Halîl Zağber tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1988). Hâcîrî'nin, Hz. Peygamber'i metheden şiirlerinin toplandığı *el-Kaşâ'idü'l-hicâziyyât fi medhi hayri'l-beriyât* adlı eseri de günümüze gelmiştir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 443).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 501-505; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*², XXII, 343-344; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 144; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 290-291; *Keşfü'z-zunûn*, I, 783, 804; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 156; Serkîs, *Mu'cem*, I, 731-732; Brockelmann, *GAL*, I, 289-290; *Suppl.*, I, 443; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), III, 24-25; *Hediyetü'l-'arîftn*, I, 809; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifn*, VIII, 25; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 526-528; Zirikîlî, *A'lam* (Fethullah), V, 103; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifn*, I, 125-126; M. İsâ Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil li't-türâşî'l-'Arabîyyi'l-matbûc*, Kahire 1993, II, 124; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 390-393.

RECEP DİKİCİ

HACİVAT

Karagöz oyununda aydın tipi temsil eden ikinci önemli kahraman

(bk. KARAGÖZ).

HÂCİYAT

(الحاجيات)

Ferdî veya içtimaî hayat için mutlaka gerekli olmayan, ancak bunların düzenli olarak yürütmesini temine yarayan hükümler anlamında fıkıh terimi (bk. HİKMET-i TEŞRİ').

HACİZ

(الحجز)

Borçlunun para borcunun ödenmesi amacıyla ve alacaklı lehine malına hukuken el konulması anlamında terim.

Sözlükte “menetmek, iki şeyin arasını ayırmak” anlamına gelen haciz (haciz) kelimesi, hukukta cebrî icranın en önde gelen tedbir ve müeyyidelerinden biri olup para borcunu ödemeyen kimsenin borcuna tekabül edecek kıymetteki bir malına, onu borcu ödemeye zorlama veya malî cebrî icra yoluyla satıp borcun ödenmesini sağlama amacıyla alacaklı lehine hukuken el konulmasını ifade eder. Haciz ve türevleri gerek Kur'an-ı Kerim'de (en-Neml 27/61; el-Hâkka 69/47) ve hadislerde (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, “hcz” md.) gerekse klasik fıkıh literatüründe yalnız sözlük anlamında kullanılmış, hukukta ihtiva ettiği terim anlamıyla ise fıkıh literatürünün hacir ve iflâs bölümlerinde “borçlunun hacri ve malının satılması” alt başlığında işlenmiştir. Fıkıhta konuyla ilgili olarak yer alan doktriner görüş ve tartışmalar, Kur'an ve Sünnet'te bu hususta açık ifade ve hükümler bulunamadığından genelde tarihî süreç içinde İslâm toplumlarında ortaya çıkan ihtiyaçları, mahkemelerce benimsenen çeşitli çözüm yollarını ve uygulama örneklerini yansıtır.

Kendi irade ve rızası ile para borcunu ödemeyen borçluya karşı uygulanması gereken müeyyidelerden biri, borcuna tekabül edecek kıymetteki malı üzerinde onun tasarruf yetkisini kaldırmak ve bu malları paraya çevirerek alacaklının hakkını vermektir. Borçlunun fiilî engelleme halinde gerektiğinde devletin yetkili organları tarafından zor kullanmak suretiyle uygulanacak bu müeyyideye haciz adı verilmektedir.

İslâm hukukunda haczin, “kişiyi malî tasarruflardan menetme” anlamına gelen hacir kavramıyla, özellikle de borçlunun hacriyle yakın ilişkisi vardır. Her ikisi de borçluyu ödeme yapmaya zorlama ve alacağın cebrî icra yolu ile tahsiline yönelik

hukukî tedbir ve müeyyide durumunda-dır. Ancak hacizle hacir arasında hem mahiyet hem de hüküm bakımından bazı farklılıklar mevcuttur. Borçlunun haciz konulan mal üzerinde tasarrufu muteber değilse de haciz konulmayan diğer malları üzerinde tasarruf edebilir. Mahcûr borçlu ise haczi câiz olan hiçbir malı üzerinde tasarruf edemez. Bu bakımdan haciz, sadece belirli mallar üzerinde mâlikin tasarruf yetkisini kısıtladığından maksadın hâsil olmasına yetmeyebilir; yani alacaklı borçlunun malını haczettirmekle her zaman alacağının tamamını tahsil edemeyebilir. Bu sebeple Hanefî fıkıh âlimleri borçlunun ayrıca hacredilmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir. Zira haciz koydurulan alacaklının hacizli mal üzerinde rüçhan hakkı olmadığı ve alacağın tahsil hususunda alacaklıların eşit hakka sahip olduğu düşünüldüğünde malına haciz konulan, fakat hacredilmeyen borçlunun bazı borçlandırıcı hukukî işlemler yaparak haciz koydurulan alacaklıyı zarara sokması mümkün olur. Meselâ güvendiği bazı kişilere muvâzaa yoluyla borç ikrar edebilir ve lehlerine ikrar bulunan kişiler de haciz konulan malda alacaklılara dahil olurlar. Halbuki borçlu hacir altına alınırsa artık onun ikrarı haczi câiz olan mallarına hiçbir şekilde tesir etmez. Bununla birlikte haczin rehne kıyasla alacaklı şahıs lehine bir öncelik sağlayacağı da ileri sürülebilir (bk. HACİR).

İslâm hukukçularının çoğunluğu borçlunun mallarına haciz konulup satılmasını câiz görür. Bu hükme varırken en önemli hukukî dayanak olarak da Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'in iflâsına karar vererek mallarına haciz koyup sattırmasını ve satıştan elde edilen parayı alacaklılara dağıtmasını (Şevkânî, *Neylül-evlâr*, V, 275-276; ayrıca bk. Müslim, “Müsâkât”, 18), Hz. Ömer'in de Üseyfi' el-Cühenî adında bir kişinin mallarına haciz koyup sattırmasını ve elde edilen paraları alacaklılara dağıttırmasını (Serahsî, XXIV, 164), ayrıca Resûl-i Ekrem'in, “Ödeme gücü bulunan bir kimsenin borcunu ifa etmeyip geciktirmesi onun cezalandırılması ve kınanmasını helâl kılar” (Buhârî, “İstiğrâz”, 14) meâlindeki sözünü delil gösterirler. Fakihlerin bir kısmı, bu hadiste geçen “ukûbet” (cezalandırma) kelimesinin kapsamını dar tutarak onu yalnız hapis ve ta'zîr cezası olarak yorumlamışlardır. Çoğunluk ise kelimenin hapis müeyyidesi yanında haciz müeyyidesini de kapsadığı görüşündedir; çünkü mallara haciz konulup satılması borçlunun cezalandırılması